

Žeđ za svjetlošću

(O poeziji i prozi Mihovila Pavleka Miškine)

I. ZVIJEZDA POTOPLJENA U CRNILU TINTARNICE

Poezija Mihovila Pavleka Miškine započinje u jednoj konstantnoj dijaspori između trpkje zbilje i varljive sanjarije, jektičavog dogorijevanja tijela i svjetlucanja fantazije, između oporbe, bunta i rezignacije. Njegova biografija, besprimjerna u hrvatskoj književnosti (koja inače ne oskudijeva u pjesničkim martirijima) predstavlja autentičan književno-historijski dokumenat, u kome su se savršeno odrazile ekonomske, socijalne i kulturne prilike u Hrvatskoj od Khuena do početka II. svjetskog rata. Odnarođivanje, bijeda, ekonomska zaostalost, emigracija, kriza, raslojavanje sela – sve su to danas općepoznate činjenice iz udžbenika povijesti, ali svoj pravi, duboki i krvavi životni smisao dobile su – pretočene u ljudske sudbine – na stranicama Krležinim, Cesarčevim, Goranovim i (u nešto skromnijem obimu) Miškinim. Miškina, naravno, nije imao Krležine genialnosti, Cesarčeve beskomprojmisme idejne opredijeljenosti, niti Goranove evropske širine i kulture, već samo jednu očajničku, nagonsku, neutaženu potrebu da piše, da traži svoju zvijezdu i svoju sudbinu, potopljenu u crnilu tintarnice.

Intelektualna i fizička izolacija u kojoj je živio i stvarao, slična je ponajviše sibirskoj prognaničkoj drami Jurja Križanića, s kojim ga i po smrti veže tragična koincidencija: obojicu je pomeo ratni vihor, i dok je Križanić skončao pod turskim kopitima, Miškina je zaglavio u peći fašističkog logora. Neveliko opusom, ali pokrenuto angažiranom i strastvenom težnjom da upozori na očajnu situaciju hrvatskog seljaštva u okvirima Monarhije i uputi na njezine korijene i uzroke, Miškinino djelo, kao reprezentativni uzorak naše socijalne literature, zaslužilo je pomniju kritičarsku pažnju i relevantniju ocjenu od jedne pristrane, površne, tendenciozne monografije, koja ga svodi na propagandni letak HRSS-e.¹

Ocjenjujući danas to djelo, valja se (ponovo) prisjetiti Krležine teze iz poznatog eseja o Kranjčevićovoj lirici, da »Jedno književno djelo treba ocijeniti u svim njegovim vremenskim fazama, historijski, razvojno, ne puštajući iz vida subjektivne uplive pod kojima se djelo javilo, ni prostorne odnose u kojima je nastajalo... (jer) književni život jednog književnog djela samo je dio cjelokupnog književnog kompleksa u kome se to djelo rodilo, i, kao odlomak književne cjeline, ono sasvim prirodno stoji pod uplivima šire, životne, društvene podloge, podređeno toj podlozi i zaviseći od nje, kao što posljedica zavisi od uzroka.«²

Mihovil Pavlek Miškina rodio se u podravskom selu Đelekovcu (kod Koprivnice) 24. rujna 1887. U svojim autobiografskim bilješkama ostavio je lapidarne, realističke skice o djetinjstvu i ranoj mladosti, koje svojom

romaneskom fakturom pružaju zahvalan materijal za opsežniji epski »zahvat«. »Prvu svoju mladost, do svršetka pučke škole – piše Miškina – proveo sam u kući materinih roditelja. U kući s malenim prozorima, malenim slamatim krovom, gdje je u jednoj sobi – sedam metara dugoj i pet širokoj – živjelo, radilo i spavalo pet oženjenih parova i gdje je od sušice i različitih zaraznih bolesti umrlo sedamnaestoro djece.«³

Završivši peti razred pučke škole, 12-godišnji dječak preuzeo je »svoj dio posla« u kući, zadatak da hrani blago i brine se o njemu. Preselio se u staju, i od tada, kako sam veli: »U staji sam spavao 22 godine kao i druge životinje, koliko puta i gore, jer za blago sam se brinuo ja, a za sebe se nisam mogao.«⁴

Rana ženidba nije nimalo smanjila njegove tegobe niti mu olakšala položaj, već se, naprotiv, broj njegovih problema enormno uvećao: on i dalje živi i spava pored stoke u staji, izjeda ga briga za brojnu obitelj, u kući nema obuće, odjeće, hrane, petroleja, dugovi se gomilaju, zemlja slabo rodi, dadžbine i kamate odnose i posljednji dinar, a povrh svega, organizam je načet bolešću, umorom i teškim životom.

U takvim uvjetima on ipak nalazi snagu za stvaranje (što uistinu svjedoči o snažnom unutrašnjem porivu), štoviše, ima hrabrosti da se suoči sa svim nedostacima i slabim stranama svojih književnih ostvarenja. Tako će, primjerice, sasvim iskreno i bez patetike ili samosažaljenja utvrditi u jednom kasnijem interviewu:

»Nisam zadovoljio s nijednom stvarcom koju sam otposlao u svijet. Sve je to – po mojem mišljenju – krnje i neizgrađeno. Dođe mi, recimo, neka misao koju bih htio iznijeti. Jedanput nemam olovke, drugi puta papira. Nekad imam i jedno i drugo i zabilježim koliko stignem. Moram na posao ili netko zove i metnem bilo kud, izgubi se, podere, nađe dijete, pomete ili spali žena, pojede blašće. To je praznina koja se ne da ispuniti.«

Preživjevši mobilizaciju, užas kasarni, samica, vojnih špitala, u neprekidnoj opasnosti da mu kao buntovniku i »anarhističkom elementu« skinu glavu, Miškina se vratio u svoj Đelekovec i nastavio pisati krišom, o strogoj konspiraciji, kvareći oči pri mjesecini ili slaboj uljanici, boreći se s napadima kašlja, osjećajući intenzivno infernalnu atmosferu svoga obitavališta, gdje su »konji noću udarali nogama, krave tukle rogovima o jasje, muhe čas zujale u tami, čas ubadale rilo u blago na nejzaštićenije meso, buhe se natjecale koja će bolje zaškakljati s jedne ili druge strane«.

Međutim, njegov stvaralački i idejni program već je utvrđen, i posve u službi onog načela koje će kasnije, kao pisac čija su djela već doprla do javnosti, formulirao ovako: »U svakoj mojoj stvari ili stvarčici dio je moje muke ili komadić nepravde koja se čini selu.«

Dakako, navedeni citat odnosi se poglavito na Miškinim prozni opus, dok mu je poezija, uz socijalno-kritički naboj u znatnoj mjeri protkana i lirskim, intimističkim nitima. To je, recimo odmah, lirika koja se koncentrira oko standardnih idioma, dakle je (obično) lirska konfesija, pejzažna skica, autobiografsko-dijarijski spis ili oda zavičajnim ljepotama. U tematskom smislu ona također ne donosi značajnih novina, premda oporost njegove »Bogečke pesme«, »Invalidove pjesme«, »Pjesme služavke«, pjesme »Crveni makovi«, zatim pjesama »Auto na selu« ili »I mi smo ljudi«, ukazuju na to da je Miškina nosio kreativan potencijal i individualnu snagu izraza, i premda se nalazio na periferiji kulturnih zbivanja i književnih kretanja, instiktivno je osjećao puls vremena, potrebu da se mimo svih konvencija i zahtjeva stilistike kritikne protiv društvenih nepravdi, i osuđi gaženje ljudskog dostojanstva.

Sumirajući opće značajke Miškinine poezije, zapažamo da mu je većina pjesama pisana slobodnih stihom, što je samo po sebi moderan zaokret u odnosu na nategnutu izrimarenost nekih njegovih pjesničkih prethodnika, ali i sretna okolnost za ovog pjesnika, čije pjesme pisane vezanim stihom pate od očiglednih ritmičkih nepravilnosti, nezgrapnih srokova, pogrešnih oblika (tugi, ljudem) i čestih posizanja za spomenarskim klišeima (rad tebe mi srce puca u troje i tsl.). Također valja primjetiti da se Miškina sigurnije kreće na dijalektalnom tlu: njegove su pjesme pisane kajkavskim narječjem »čvršće«, ritmički bolje organizirane i ekspresivnije od pjesama na štokavskom standardu, što je i razumljivo, obzirom na njegovu naobrazbu i stihijski izbor lektire, koja se uglavnom svodila na brošure, crkvene kalendare i ljetopise, Radićeve političke članke, te djela Gorkog, »ruskog apostola Tolstoja« i hrvatskih klasika Senoe, Preradovića, Novaka i Kozarca.

II. ŽUHKI I PUNTARSKI VERS

Kajkavska poezija M. P. Miškine (za razliku od poezije F. Galovića, npr.) ne tvori omeđen i definiran mikrosvijet, raspoređen u tematske cikluse, već se raspršuje u genre-sličice i dijarijske notice intimnog karaktera. Izvjesna (uvjetno rečeno) »galovićevska« intonacija prisutna je u pjesmama sa tematikom godišnjih doba, ali Miškinine slike nisu tako fino cizelirane: on je sklon jednoj tvrđoj, naglašenijoj poanti. Tako, primjerice, u njegovoj »Proljetnoj pjesmi«

»i kukčeci vu travu proletju se veseliju,
žuriju se živeti«

a u pjesmi »Ranje«

»na pole posel tira
žganec preseda
v gerlo se ne da.
Reumatizmuš v roki seva
v črevi popeva.
Mleko se prodavle
saki dinar drugom davle
z vodom naj možek si zaleva«. (Podvukla B. J.)

Najbolji kajkavski stihovi Miškinini, dakle, nisu tamo gdje trepte ditirampske žice, već tamo gdje zvuče puntarski, kerempuhovski vers. Promotrimo dvije pjesme: »Bogečku pesmu« i posljednju Miškininu zapisanu pjesmu »Pesnik in puntar«. U prvoj je izrečena osuda zelenaškog terora, bezdušne eksploatacije seljaka, koji svoje posljednje blago, dvije kravice »stare pet let, bele, črlene, kak makov cvet«, gubi zbog nepodmirenog

duga, zbog zelenaške mjenice potpisane u času varljive nade da će bijeda ipak pokucati na druga, a ne baš njegova vrata. Bijeda je, međutim, iskesila svoje vučje zubalo, i prije nego što se seljak snašao, prošla je ovrha, i staja zjapi prazna, jeziva poput smrtne osude. Cinični paradoks kojim završava pjesma (gospoda su nakon ovrhe otišla u krčmu, bezbrižno piju pivo i igraju karte za sitan ulog – dvije seljačke kravice!) i ono u nebo vapijuće seljakovo pitanje »kaj bo ve, kaj bo z decom sad jel?« govore jače od političkih parola o klasnoj nejednakosti i društvenim boljeticama, koje su prvaci političkih stranaka blagoglagoljivo raspisali po narodnim zborovima, skupljajući poene u izbornoj kampanji.

Miškina-seljak koji veoma dobro zna što je »kravica u seljačkoj štalici«, jer »to nas podpire kak hižu zid, kravica treba kak slepcu vid«, našao je u ovoj pjesmi i adekvatan umjetnički izraz za svoj protest: nižući slike različitog intenziteta, on postiže atmosferu škurosti, zatamnjenja u semantičkom polju, da bi u završnici, poantirajući pjesmu već citiranim pitanjem »kaj bo, ve, kaj bo z decom sad jel?« potpuno definirao crni prostor beznađa i rezignacije, ostavljajući čitaoca bez ikakve iluzije o eventualnom »rješenju situacije«.

Autobiografska pjesma »Pesnik in puntar«, koja je vjerovatno zamišljena kao svojevrsna »pjesnička oporuka« za pokoljenja (sličnu tragičnu lucidnost nalazimo u Goranovoj pjesmi »Mojo grob«) posljednja je Miškina zapisana pjesma. Po ugodaju slična je »Crvenim makovima« programatskoj pjesmi, općenito poznatoj kao »seljačka himna«, koja je javnosti pristupačna i po svojoj glazbenoj verziji. Iako su »Makovi« izrazito socijalna, a »Pesnik in puntar« intimistička pjesma, u obje se u osnovi potvrđuje prevratnička orijentacija, nesalomljiv duh onoga

»koj pravicu iskal je za ludi
Halabučil
(za nekoga nekaj i polučil

Žohkega pehara ponopot pil
A pesnik i puntar on je bil«.

Miškina je svoje puntarstvo, potvrdio životom i smrću, no nije bio neskroman nazvavši se pjesnikom. Njegova občutljivost, ljubav za sva stvorenja, intenzivno osjećanje prirode i sposobnost da od najbanalnijih sitnica i istrošenih senzacija stvori građu za metaforu, jesu i ostaju autentične pjesničke osobine. Koliko tople sućuti i iskrene saživljenosti iskazuju pjesme »Cuzeku« i »Kričala je«, od kojih potonja predstavlja jednu od najljepših tužaljki nad nesretnim materinstvom u cjelokupnom kajkavskom pjesništvu!

Problem materinstva jedna je od čestih Miškinih etičkih i estetskih preokupacija, pa je u tom smislu on i napisao podosta potresnih prozih stranica, i dakako pjesama, kao što su »Seljačkom djetetu«, »Mrtvoj kćeri«, »Dolazak čovjeka«, »Odlazak sina«, »Bolesno dijete« i dr. U pjesmi »Kričala je« Miškina implicira jednu drugačiju, naizgled »neutralnu« situaciju: u pokošenom polju čuje se krik perpelice, koja je u materinskoj brizi otišla da pronade hranu za svoj goluždravi porod. Ali

»dok je ona hranu brala
ptičem malem kaj bi dala
došli jeso kosci v pole
kosili so brže bole,
kosili so bujnu travu
pokosili tičem glavu... «

Poznavao Miškinina pjesništva, onome koji je zavirio u opskurnu atmosferu »domova u koje sakrivamo stide svoje«, tih obitavališta bijede, bolesti, gladi i neiskazive trpnje, u kojima pate neishranjena, nesretna i zapuštena djeca i matere koje ih umjesto u radosti življenja začinju u smrtnoj stravi, podarivši im potom samo užas postojanja i krhki oklop svoje skrivene ljubavi, stihovi »pokosili tičem glavu«, zasigurno odzvanjaju višestrukim konotacijama. Ispod grube fakture ovih stihova osjetit će se dramska tenzija, silovita ekspresija. Očito, ovdje se radi o pjesmi koju je pjesnik oblikovao »vlastitom svojom srži« (Valéry), pjesmi koja se, sazrevši u ranjenoj nutрини, naprosto morala roditi.

Tehniku simbolizacije primijenio je Miškina u pjesmi »Cuzeku«, gdje postoje izvjesne sudbinske reference između pisca i plemenite, slobodne i gorde životinje zatečene u mraku »stare kmične štale, gde si pavuk prede tram«. Pjesma uzbuđuje fino iznijansiranim kontrastom između klaustrofobične, zadušljive, uzničke atmosfere tog prisilnog staništa i širine slobodnog prostora, kojemu teži sputana duša konja, svaki njegov bolno napeti nerv. U svojoj humanističkoj potki ona nosi i optimističku viziju pjesnika-slobodara:

»Al vre dojde nazaj leto
zraste trava, cvet bo cvet
ti na pašu onda pojdeš
onda tebi bude svet«.

Optimizam čovjeka koji je »u staji spavao 22 godine, kao i druge životinje, koliko puta i gore...«, danas stoji kao kontrapunkt pljesnivom salonskom Weltschmerz, koji se od Gričana na ovamo povlači kroz poeziju kao neizlječiva književna trakavica.

Podravske stare hiže! Ta mjesta koja su bila naš »kut u svijetu«, naš »prvi svemir«. Ta čudna uzemljenica, »čije se biće obnavlja polazeći od njene utimnosti, u blagost i neodređenost unutarnjeg života« (kako bi rekao Bachelard) danas je samo etnografski raritet, bizarni motiv u objektivu kamere: natrula smeda pečurka u osjetljivoj emulziji popodneva. Izbjegavajući zamku nostalgije, pokušavam se tiho vratiti u Miškininu »Našu staru hižu«, a u čijim stihovima postoji takav unutrašnji red, takvo suptilno, oduhovljeno odslikavanje predmeta, da mi se čini zauvijek zaštićenom od korozije vremena. Ova

»grada drvena
ze lesek plot,
znotra i zvuna
zemlja posot«

sve treperi od odraza, šumova, svjetlucanja, tajnovitih doticanja, odgonetavanja snova i sricanja trpkih životnih istina. To je, upravo, tanano poetsko tkanje, koje ponekad život prisiljuje poeziji, a poeziji daje snagu da (konačno) liči na nj. Zbog toga, ako ni zbog čega drugoga, u staru podravsku hižicu gdje

»čitati pisma
nišće ne znal
al menši pono
tam je bil jal«⁵

treba poći na susret sa Mihovilom Pavlekom Miškinom, pjesnikom čiji pravi duhovni dom bijaše imaginarna kuća od riječi, ono mjesto »med javom i med snom« (Rilke)⁶ na kome mnogi zastanu, ali tek rijetki imaju snage ostati.

III. MIŠKININA POEZIJA NA KNJIŽEVNOM STANDARDU: SILAZAK U »KMICU BIČA«

Pobrojavali smo, na početku, slabosti Miškinine štokavske poezije. Osvjetljujući njezine vrijednosti, valja se ponovo spustiti u gustu kmicu biča, u demonsko, dijabolično, mračno okno čovjekove podsvijesti, u kome je stvarnost samo zbir razbijenih krhotina. U Miškininim štokavskim stihovima dominira noć, doživljena kao užas usamljenog čovjeka, njegov vapaj za svjetlošću, za treperavim žiškom nečijeg postojanja i prisustva, dokazom da još uvijek postoji izlaz, nada, njezina spasonosna luč. Noć u selu u kojoj bdiju sušičavci, malaričari, reumatičari, bolesne žene i izglednjela djeca, ta »tama, mrak posvuda«, postaje onaj dramatični pjesnički obzor u kome plutaju izgubljene i upropaštene egzistencije.

U istoimenoj pjesmi nalazimo sjajan primjer ironije kao književnog sredstva. Ona je ovdje upotrebljena s namjerom da istakne kontrast između jedne idilične predodžbe o »tihom, mirnom i bogatom selu / gdje presretni ljudi prirodne darove uživaju« (namjerna koncentracija banalnih epiteta) i stvarne situacije, gdje u posvemašnjoj crnini

»Sučićavac kašljuca, pljučka kraj sebe i kune,
svega mu je dosta ...

života, tuge, sreće.

»Razmišlja o doktorovim napucima
skupim ljekarijama, svojoj nemoći i živ trune.

Trahomaši upaljene oči prstima si trijebe ...

malaričar neki nateže pokrivač i u krevetu ga zebe.

U beskrvnim, izmorenim tjelesima reuma svira

u nogama, rukama, zubima napete antene

kao da netko prstima dira

bolesno dijete ispod pazuha se grebe ...«

Držim da ovim stihovima ne treba opširnijeg komentara, budući da se sam po sebi nameće zaključak da je ovdje težnja za naturalističkim, štoviše faktografskim prikazom situacije išla na štetu literature, tj. čistoće pjesničkog izraza. Jedan dio ovakvih proznih i pjesničkih tvorevina nastao je kao rezultat Miškininih neposrednih susreta sa ljudima iz rodnog sela (obavljao je statistički popis za državne potrebe) i grčevite žurbe da se svi ti iskazi, prizori i slučajevi sačuvaju i zabilježe. Miškina je očito bio duboko potresen onim što je vidio, ali stanoviti naturalistički akcenti su, izvan sumnje, odraz utjecaja M. Gorkog na Miškinino stvaralaštvo.

Averziju spram zašećerene, a u osnovi cinične političke fraze o »sretnom i veselom selu« iskazao je Miškina i u pjesmi »Naša djeca«, gdje opisuje sudbinu prisilnih »otpadnika« – seoske djece koja tražeći izlaz iz bijede i mraka neznanja kreću u grad, željna da utole svoju fizičku i duhovnu glad. Miškina, međutim, zna da je ovaj put u još veći mrak i očaj, staza bez perspektive, jer:

»Naša su djeca nesretna
Naša su djeca nesretna.
Njihove su kretnje nezgrapne,
Njihove riječi mlohavne,
Izrazi glupi,
Pogledi tupi
Izazivaju smijeh«.

Ta djeca koja »navuku nove haljine, boje se svake daljine« i zatim krenu okralaćena majčinim nadama da će se jednom »najesti do mile volje«, postat će sitno zrnje

u žrvnju velegrada, predmet poruge, uteg na očevom vratu, i konačno, ljudi bez korijena i uporišta, jer tamo gdje se vraćaju »staro im se ogadi«, a »boljem se ne mogu nadati«. Skola će za njih ostati mučilište i trauma, biljeg na duši za sva vremena. Pamtit će:

»U školi ih nitko ne voli.
Vele da drugima otimaju kruh.
Zašto ostavljaju selo,
Tamo je barem sve veselo.
Ptice pjevaju
Zvijezdice sijevaju,
Sunašce grije,
Zora se smije,
Kokica nosi jaje,
Kravica mlijeko daje,
U vrtu voće i povrće raste,
Kapljicom dobrom starci se časte,
Kreću se, jačaju si tijelo,
Tako im direktor priča na sjelju«.

Sva dubina klasnog ponora zjapi iz ove ironične relike, i niti jedan pjesnički odgovor (bio to suzni samo-sažalni osmijeh ili zgrčena pest) nije dovoljan za bestidni cinizam vladajuće klase, koja krvavu dramu propadajućeg sela pretvara u infantilne fraze iz svoje političke pjesmarice.

Tamo gdje kroz pojedinačne sudbine (žrtve postojećih društvenih odnosa) progovara o nakaznosti i neodrživosti poretka, Miškina se iskazuje kao čovjek čija je hrabrost ravnomjerna umjetničkoj zrelosti. Samo je zreo pjesnik, lišen svake bolećivosti i artifičijalnih nakana, mogao stvoriti ovaj potresni monolog služavke, osobe bez prava na svojstva, sudbinu, govor, indentitet. Prodana u bezimeno gradsko roblje, seoska djevojčica ulazi u svijet sužnosti, zabrana, kazni, iscrpljujućeg fizičkog rada, gdje je isključeno čak i pravo na nadu. Ona će s pravom rezignirano konstatirati:

»Ja sam siročić
Ja ništa nemam
Ja sebe nemam . . .«

Poučena primjerom čitave svoje obespravljene klase, ona nema niti jedne iluzije o svojoj sudbini. Od časa kada je postala služavka Velikog grada, ona zna:

»Tuđe ću ljude dvoriti
Tuđe ću kuće rediti
Tuđu ću djecu čuvati,
Svome se nikad radovati«.

Postajući osoba drugoga reda, u dehumaniziranom svijetu bogatih, slična predmetu, i ona će postati rob predmeta, otuđena i daleka od života:

»U stanu sam dužna uvijek biti
Podove glatke viksati
Krevete bijele slagati
Nikad u njima spavati.
U kuhinji jela pripremati
Strpljivo kletve slušati
Posljednja jela kušati«.

U principu gradacije, vrhunac dolazi u oštroj poanti, gdje smrt postaje jedini prozor, posljednja šansa za izlaz iz svijeta gdje

»Po ulici se smijem kretati
Sa psima kad idem šetati
Psiću se smiješiti
Nikad utješiti.
Neću li tako
Smijem se ubiti
Al nikada, nikada
Snagu izgubiti«.

U Miškininom proznom opusu značajno mjesto zauzimaju antimilitaristički motivi. U njegovoj pjesničkoj ostavštini također ima aluzija na besmislenost rata, kao i pjesama koje obrađuju tragične situacije odlaska na frontu (»Odlazak sina«) ili povratak na razoreno ognjište (»Invalidova pjesma«). Iskoristiivši ritam narodne popijevke i njezin molski ugođaj, u »Invalidovoj pjesmi« pjesnik progovara iz rastrgane intime vojnog invalida:

»Imao sam polje svoje, imao sam život mlad,
orao sam njive rado, pjevao sam pjesme tad.«
evocirajući tri prelomna momenta iz njegova života.

Prvi dio (na koji se odnose i citirani stihovi) je muhotrpn ali sretno življenje na »svojoj grudici«, koje jednog dana biva grubo prekinuto pozivom vojne trube

»... Hajd' za cara svi u boj!«

Drugi je dio kalvarija po rovovima, i paralelno, drama u ostavljenom domu gdje

»Osta kuća, osta njiva, zarđao svijetli plug,
kod općine, u bankama, rastao je dug na dug . . .«

»Za žitom se pomicao i od njive moje slog
sve polako i polako proždriao Mars je bog«.
da bi konačno, u jednom alogičnom i izvratnom sistemu gdje se (bez)vrijednosti života mjere paragrafom, »pravda« završila »kod fiškala u bankama«, a opljačkani i prevareni seljak postao plutajući iver u životnoj matici, koji ponavlja svoju apatičnu tužbalicu:

»Imao sam polje voje, imao sam život mlad,
slomiše mi kosti moje – invalid sam, eto sad . . .«

Na primjeru ove pjesme željeli smo dokazati da je Miškina u trenucima istinskog nadahnuća i snažne obuzetosti temom uspio majstorski organizirati pjesmu, prevladavajući sve formalne nedostatke svoje poetike.

Iz nemalog zbira pjesama vrijednih detaljnijeg osvrtu, zbog njene neobične fature i stanovitog stilskog odudaranja od ostalih, izdvojili bismo pjesmu »Auto na selu«. Pjesma je narativna, doima se kao siže za scenski prikaz, a njezina aritmična rečenica, izmjena kratkih opisa situacije i dijaloga pojačavaju osjećaj naivne dramaturgije. Događaj počinje dolaskom auta na selo:

»Auto družbe Ajeks d.d.
ljulja se, mumlja, u seoskom blatu.
Iza njega dim, smrdež, reski zvuk sirene,
duboke rane i napukle stijene.
Kod seoskog dućana, rastvoren, stajao je dugo.«

Potom saznajemo i razloge njegova dolaska: posrednik iz grada otkupljuje jaja od seoskog trgovca, a ova naizgled rutinska trgovačka transakcija pretvorit će se u bezdušnu otimačinu u času kad treba popuniti određen broj komada. Na toj osnovi polariziraju se karakteri: beskrupulozni trgovac koji ne uvažava »sitne« razloge kao što su »proljeće . . . poslovi veći . . . bolesno dijete . . . doktor veli dati . . .« već ucjenjuje nepodmirenim dugom; indiferentni gradski posrednik koji rezonira: »Ala su čudne te seoske žene, plaču i onda kad nisu bijene«, zbudjeni pomoćnik koji se pred prizorom bijede ne usuduje izvršiti trgovački nalog, i žene koje (simbolizirajući u tom času sav poniženi i izrabljivani puk) plačući daju ono što nema cijene: posljednji tračak nade za bolesno dijete, zadnju vjeru u spas. Sve, dakle završava tim bespomoćnim, jedino mogućim suzama:

»Čuje se capkanje nogu – koraci bosu –
idu. Svaka u rupcu nešto nosi –
Stara s izbraždanim licem pomiče usne, šapuće,
kao da grca ili moli,
kapljice vode licem iz oka joj se cijede –
Trgovac hitro skakuće,
suze ne voli –«

U čemu je snaga ove pjesme? Ona ne spominje osvetu, mržnju, ne prijeti »onom koga dohvati žuljevita ruka«. Pjesnik je ovdje tek objektivan registrator, bilježi događaj, crta psihološke krokije, ne donosi vlastiti sud – osudu. Pa ipak, ona je dirnula ono najtrajnije ljudsko u nama – žicu suosjećanja, trzaj pobune. Ostavili bismo, iz tog razloga ovo pitanje otvorenim. Ili ga naprosto, za mijenjati drugim: U čemu je onda snaga ovog pjesnika?

Ostavili smo ovaj zadatak (traženje odgovora na postavljeno pitanje) Nepoznatom Nekom, imenujući ga »strpljivim sabirnikom razsredišnjene svjetlosti«. Imali smo pri tom na umu davni razgovor sa danas već mrtvim pjesnikom D. I., koji bi običavao reći: »Doći će jednog dana neki mladici...«. I u Miškininom slučaju to vrijedi, vjerujemo.

IV. MIŠKININ PROZNI OPUS

Pripovjedački dio Miškinina opusa, sakupljen u tri zasebne knjige: »Za svojom zvijezdom« (1926), »Trakavica« (1935) i »Krik sela« (1937), te razasut po književnoj periodici onoga doba, teško bi se, prema strogim žanrovskim određenjima, mogao nazvati umjetničkom prozom; novelama, pripovijestima, proznim tvorevinama zaokružene strukture, sa čvrsto vođenom radnjom i razrađenim likovima. To su, zapravo: crtice, reportaže, zapisi i alegorije, tekstovi dokumentarnoga karaktera ili pak naglašeno poučavateljske intonacije. Nerijetko nailazimo na feljtonističke umetke, razmatranja o politici, ekonomiji, društvenom životu sela, odnosima selograd, reference na Radićeve govore ili pročitane članke u časopisu »Dom«: u takvim slučajevima Miškinini junaci će rasplesti solilokvij, ili naći kakvo slušateljstvo (vojnike, namjernika, seosku dječurliju) da bi izložili rezultate svojih »zdumljanja« i premissljanja. S umjetničkog stanovišta, naravno, upravo to su najslabiji, opterećujući dijelovi Miškinine proze, ukoliko se u načelu opredijelimo za **emotivni pristup tekstu**, isključivši svaku zahtjevnost, naposve onu za perfekcijom, cizeljerskim umijećem i preciznošću izradka, što je u Miškininom slučaju, u najmanju ruku, neumjesno i pretjerano, imajući u vidu već izložene biografske okolnosti.

Sto, međutim, može pokrenuti čitaoca, uzbuditi ga i privući, privezati uz tekst? Rekla bih: istinitost, čovjekoljublje i patos (u starom, plemenitom značenju) koji prožimaju svaki piščev redak. On je svjestan da mu valja **svjedočiti**, i to čini na najpošteniji, najobjektivniji način: kao revni zapisivač, skromni bilježitelj tuđih isprijava, samozatajni posrednik, koji ne žudi za slavom, niti hlepi za priznanjem, već pomaže istini da izađe na vidjelo, na danjem svjetlu da se obznani i izvanjšti.

Možda upravo tu, u sirovoj i potresnoj životnoj podlozi tekstova prikupljenih u prvoj zbirci (»Za svojom zvijezdom«) valja tražiti uzroke nemira, »uzbune i raznih komentara« (Ladika) koje je knjiga izazvala. Kao u nekom zamišljenom procesu, gdje se sudi »svoj gospodi« a svjedok je »čitav narod«, ovdje govore činjenice, a traži se zadovoljština, promjene i pravica. Govore ljudi, koji imaju tek neznatno izmijenjena imena i prezimena, pak će se pisac zvati Đuro Milić (crtica »U staji«) i Ivo

Dragović (»Za svojom zvijezdom«) a »Pravi čovjek« ostat će bezlično, neimenovano treće lice »on«, iako je očigledno da je u pitanju piščev alter ego, a priča autobiografska. Miškina je, dakle, predočio **zbirnu autobiografiju hrvatskoga sela**, pustivši da je višeglasno ispričaju udovice, prosjaci, invalidi, ubogari, deklasirani »odmetnici« i »prebjezi« koji hrle u grad u potrazi za službom i staležom (anonimni lopov, zastavnik Dorčević): svi ti upropašteni ljudi, suho lišće u vihoru.

Tri godine apstinencije, nemoći da se oglasi zbog napada i objeda sa svih strana, govore da su Miškinini tekstovi postigli cilj, da su pomno pročitani na tzv. »visokim mjestima«. Seljaku Pavleku to će donijeti nove nedaće i nemir, a imaginarnom Dragoviću, idealistu koji je »ljubio domovinu svoju, ljubio taj mučenički seljački narod, to društvo modernih robova, iz koga je nikao i u kom živi« i koji se »iskreno poveseo kad je vidio kako se počeo buditi i micati taj kolos«, prve plodove, goruku potvrdu o moći pisane riječi i njenoj pogibeljnosti, istodobno.

Zvijezda Svjetla i Prosvjete, po kojoj se postaje čovjekom, a koju je Miškina htio uzdići na domovinsko nebo, postat će tako, u dramatičnom obratu, onaj zlokobni **signum** sličan židovskoj, šesterokrakoj zvijezdi, što će Miškinu priključiti kolonama nevinih stradalnika u predstojećoj ratnoj klaonici.

Da li je Svetlonosac mogao izabrati drugačije? Nikako. Da su njegovi krvnici samo malo pažljivije čitali zapisano, da su shvatili koliko su pisac i djelo kod Miškine nerazlučivi, ne bi mu nikada ponudili sramnu nagodbu, u kojoj su pošten obraz i glas cijena za goli život. Znali bi odgovor, unaprijed: Miškina ga je već dao.

Najdojmljivije crtice iz Miškinine prve knjige su, po momu osobnom nagnuću: »Husar«, »Velika majka«, »A djeca«, »Suhi list«, »Kradljivac«, te alegorijski niz iz životinjskoga svijeta: »Komarac«, »Leptir«, »Vrabac«, »Venka«, »Stričak«, »Hrčak« i »Pauk«. (Kuriozitet radi, spomenimo da je **Miškina** po prvi put upotrijebio ovaj dodatak – pseudonim, potpisavši njime upravo crticu »Husar«, 1920. godine.)

»Husar« je proturatna, emocionalno snažno obojena priča o sudbini mobiliziranoga mladića iz Srijema, jedinca u starih roditelja, rano oženjenoga, koji pokušava spasiti glavu, hraneći oficirske pse i trepeći svakovrsna poniženja. Pri prvom odlasku na dopust, kući u Srijem, otkriva ženinu nevjeru, gubi razlog za opstanak, prepušta se i pogiba. Miškina crta njegov portret oštrim, kratkim potezima, škrt je i lapidaran u opisu, on ponovo **izvještava** (»Imao sam slučajno notes i zapisah ovo...«) i tek u završnom pasusu, svojevrсноj poanti, oživljava husarov lik, tragičnu figuru na čijem je crno-bijelom obrisu procvala karminska mrlja, smrtni poljubac:

»... i opet mi dođe pred oči slika onog husara sa krvavom ranom na grudima, s djetjećem u naručju, zamazanim, poderanim, bez majke, bez srca, bez ljubavi, a možda i bez doma...«

Kao da su se negdje, u dimenziji umozora, spojile riječi đelekovačkoga seljaka, i list iz Goyine mape »Strahote rata«: ista, nevoljna ljudska krv potekla je bez razloga, vičući ime mnogolikog ubojice, opominjući na sveprisutno zlo.

»Velika majka« je proza u kojoj je fabulativni okvir (odnos sina i majke gdje ljubav, poštovanje i spremnost za žrtvu stoje nasuprot silama mraka i konačno pobjedu) djelomice narušen parolaškom političkom frazeologijom tipa: »Potprašili Svabu na svim frontama, ruši se feudalizam i birokratizam. Naskoro past će i mi-

litarizam, a prevladat demokratizam. Zavladaće narod, puk.« Usprkos tome, kao nastavak (segment) onoga svijetloga niza osvještenih i pobunjenih pojedinaca (sin Tomo), odnosno »heroja u sjeni« (majka), ova je priča dobrodošla na liniji hrvatske pripovjedačke tradicije.

Crtime »A djeca« i »Kradljivac« podudarne su, u izvjesnoj mjeri, po motivima. I jedna i druga su obiteljske drame, odigrane na ratnoj pozornici, u jezovitoj inscenaciji vojnari, krute i neljudske stege koja u njima vlada, te domova gdje od gladi umiru žene i djeca zavojačenih hranitelja-očeva obitelji. Kuhar Ivo, glavni lik crtice »A djeca«, stradat će zbog pokušaja da nahrani vlastite golotrbe siročice hranom iz vojničkoga kazana, pri čemu ga zatiče poživinčeni cinik, pukovnik B. koji očajnomu ocu savjetuje da svoj porod, ostao bez majke i krova nad glavom, »protjera u selo, neka idu u službu, neka se od mlada uče živjeti sami...« Naravno, crtica ostaje bez epiloga: čitaocu je prepušteno da nadograđuje i nagada, alternative su: smrt na bojištu ili prijeki sud za oca, i tužna sudbina gradske ili seoske klateži za njegovu malodobnu siročad.

Marko, otac iz štiva naslovljenog »Kradljivac«, posegnut će za obrokom govedine, namijenjenom mezimčetu gospodina majora – mladog sovi osjetljiva želuca, s kojom se »gospodin major zabavlja«. Markova djeca umiru, on će ptičurini ponuditi njihov tvrdi i suhi hljebac od posija, od čega ona crkava. Razotkrivenomu »kradljivcu« neće se smilovati nitko: pod stražom, svezan i osramoćen, odlazi na front, a vuče ga, zajedno sa supatnicima, lokomotiva na koju su prikopčani vagoni, ta »crna neman, radosna valjda što će vući toliko patnika da se riješe okova zdvojnoga života«. Ako je to, zapravo uopće bio ljudski život, jer stavljen na vagu sa dragocjenom igračkom, on će biti izmjeren majorovim riječima: »Radije da si krepao ti, tebe ne bi bila šteta!«.

U odnosu spram grada, kao legla korupcije, nemorala, bolesti i zaostrenih socijalnih razlika, Miškina je uvijek bio moralistički »nabrušen«, opor, izrazito kritičan. U tom svjetlu valja iščitavati crticu »Suh list«, u kojoj dvije bolesti nagrizaju zastavnika Ivicu Dorčevića, obje, po sudu njegove majke zarađene u gradu: jedna je sifilis, koji će mu rastočiti tijelo, a druga je (nevidljiva) rđna na duši, okrutnost, hladnoća i utrnulost osjećaja: majčine ruke nisu više dovoljno čiste da bi se iz njih uzeo kruh, selo nije više mjesto kamo bi se Ivica vratio. On je, zapravo, sužanj, koji rezignirano konstatira: »Dosađ sam htio biti u gradu a sada moram«. Kao galiot, osuđen da potone sa svojom subračom na galiji... Sporno je, dakako, pitanje koliko je tu zaista »kriva škola« (prema Miškini), a koliko opći duh vremena, u kome se osjeća na trulež, nezaustavljivo prodiruću u sve pore i otvore. Miškina smatra da bi svi Ivice i ini na selu ipak »živjeli kao ljudi«, iako će tu istu tvrdnju bjelodano pobiti upravo svojim zapisima iz seoskog života (»Krik selac«, npr. o kome će biti riječi). U svakom slučaju, »Suh list« pokazuje da je Miškina bolji (primjenjeni) psiholog, poznavalac duše, nego pamfletist. Šteta, što prva knjiga ne sadrži više izradaka toga kvalitativnog dosega.

Vrijednosni sud ne bi smio zaobići niti (već spomenute) alegorijske minijature iz životinjskog i biljnog svijeta. To su također didaktična štiva, kojima će nas pjesnik poučiti da flora i fauna nisu tek ukras prirode, već svojevrzne **empatijske projekcije**, u kojima ćemo lako prepoznati mračni (ili tek izuzetno, svijetli) dio ljudske naravi. Tako će, primjerice, komarac biti krvopija, lep-

tir frivolni zavodnik, vrabac pustahija i otimač tuđe muke, hrčak lopov, pauk silnik i mučitelj, a stričak prkosnik, sam duh otpora i buntovništva, puntarstva. Lijepo je u Miškininim djelima skriveno, i ima ga malo: hoće se truda i čitalačke pomnje, da se ono uistinu uoči i zamijeti. Kao i u životu.

Glede »Trakavice«, druge Miškinine knjige, složili bismo se sa pronicljivim I. Ladikom: »Trakavica« je kvalitetno i umjetnički znatno iznad knjige »Za svojom zvijezdom«. U tih šesnaest teških i umornih novela, od kojih je svaka mračna, bez tračka laganog, lagodnog života, nastavlja se započeta linija istih tema iz prve Miškinine knjige. Dodajmo k tome, da se u »Trakavici« događaju i neki pozitivni stilistički pomaci: Miškina je više pisac, intervenira u tekstu, bilježi osobna zapažanja, komentira, sažima. Generalna je oznaka tih tekstova inzistiranje na fizičkoj rugobi, naturalistički opisi ambijenta, odjeće, ponašanja, kojima se kao kontrast, javljaju lirski pasaži, odslikavajući onu (rekosmo) skrivenu ljepotu, koja je Miškini trebala kao lijek na izmučenu dušu. Čak i u najturobnijoj noveli, naslovljenoj »Godišnji sajam« (sa klasičnim sižeom: bijeda, prodaja teleta, prevarena i opljačkana žena i gladno dijete na sajmu, njihov put i povratak) naći ćemo ovaj tankočutni umetak:

»... Jedva se razdanilo i tek što su došli na cestu koja vodi u grad, kadli zabugari vjeter jače i počeo odnekud izdaleka donositi prve snježne pahuljice u obliku raznih zvjezdica tako lijepih i čistih kao što ih daje i može dati nebo.«

Slijede također uspješni opisi ljetne žege i sparine (u crtici »Još nije sve propalo«) te dva maestralna opisa: jedan na početku crtice »U jesen«, i drugi, koji zbog njegove plastičnosti, živosti, bogatstva detalja i suptilne orkestracije valja citirati, u »Trakavici«, po kojoj je naslovljena i cijela zbirka. Evo kako ranoranilac Miškina vidi buđenje dana:

»Trave su ocvale i počele žutjeti. Još uz koju privinuo se zelen list, još na kojoj je zaostao cvijet na kojem zuji zabludjela pčela. Sazrele sjemenke pucaju i izbacuju sjeme. Požutjeli vrhovi biljaka prigrigblju se da zaklone trčke i prepelice što su ih uznemirili i preplašili rani kosci. Na livadama od ranog jutra, prije negoli se odijeli tama od drveća, prije negoli između šikara i jaruga sunce izvuče svoje niti, čuje se pjev kosa što se kupaju u jutarnoj prozirnoj, bisernoj rosi. Sikću kose, prskaju kapljice rose, poskakuje, poliježe i slaže se u redove trava. Gdjejoja žabica, poplašene kobilice, odupiru se dugim stražnjim nogama i bježe u nepokošenu travu. Lahor se budi i donosi miris zrelih jagoda. Na istoku se žare okrajci spušenog neba kao rubovi ogromnog vrtuljka. Poderani oblaci i oblačići, što su valjda sinoć odnekud doputovali, još stoje na mjestu, čekajući hoće li ih opaziti sunce da im osuši i oboji krila. A kada se sjaj proširi i kad im rubovi postanu crvenkastožuti, dižu se, putuju dalje, razilaze se i širom kraja nose slike izlaska sunca. Sunce se diže, vjeter mu polazi u susret. Ptice polijeću, klasovi žita talasaju poljem i ljube kao vrhovi morskih pjena. Ponekad počinju igru s jedne, ponekad s druge strane, ganjaju se, sukobljavaju do u nevidljivu daljinu.«

Neobično zvoni, ova, da parafraziramo Krležu, liriska kantilena u tmaštoj i teškoj »Trakavici«. Sve ostalo je tužno, uništeno, čak i osjećaj samilosti spram bolesnoga djeteta, čija slabašna crijeva siše trakavica, i koje leži u bolnici. Uništen je odnos između muža i žene, nahvatale se kore, rastočio se otrov i žuč u njihovoj nutrini.

Preostaju jad, nemoć i bijes. Preostaje ono »tvrdo, oporo, surovo«, uz rezigniranu tvrdnju Đuke Prelca da »nitko ne daje i ne može dati ono čega nema. Dok je bio živ otac, vikao je on na njega, tjerao ga na posao, prigovarao mu. Djedov otac, na djeda. – I djeca će to odnijeti u nasljedstvo.« Uplićući osobne detalje u priču (»odjurio s dvanaest godina života u staju, među marvu«) i vodeći sigurnom spisateljskom rukom radnju koja paralelno teče kao sukob sa ženom i Prelčev monolog, Miškina je ispisao svoju najdomljiviju kratku prozu, nagovijestivši njome (i) stvarne mogućnosti svoje darovitosti.

Tako ne na istoj visini, tu su još i priče »Kad netko treba radnika« i »Nemoć u krvi« (iz piščeve književne ostavštine), gdje se Miškina odlučio da ravnopravno upotrijebi štokavski standard i kajkavski dijalekt delečkovačkoga kraja, što je rečenim prozama dalo osebniju boju i kvalitetu. Miškina se, znano je, mučio s književnim jezikom, gramatikom, pravopisom, gdjekad i sintaksom. Kajkavska mu fraza teče glatko, vrcu, iskri, prelijeva se u nijansama. U dvije oprečne situacije: tužbalicij prodavača metli i svađi između muža i žene, pokazat će se sva njezina raskoš i potencijal. Tako će metlar Fižez reći:

– Najte me ništ spitatavi – gladen sem. **Vu vuhi mi pišči od slabine.** Skoro ni z jezikom nemrem gibati.

A razjarena Žganjerova životna družica »oplest« će muža:

– K tvoji hiži. **A da je ta tvoja hiža? Te zakađeni vrganj?** I to si splaćal z mojemi penezi. (...)

Steta je, držim, što takvom stvaralačkom postupku nije Miškina pribjegao i češće. Svojim izvornim jezikom (što smo željeli istaći potcrtanim dijelovima) on se znao poslužiti na pravi način. (Pitanje je, koliko su utjecaja na njega imali negdašnji savjetodavci i, u novije doba, samozvani »ispravljajući« tekstova. No, to svakako nije naš predmet bavljenja, ovom zgodom.)

Budući da »Trakavica« u cjelini zaslužuje prolaznu kritičarsku ocjenu, ne razmatramo niti rangiramo prikupljene radove, već bismo na kraju, još jednom istakli točnost Ladikine konstatacije da »Te moment–slike, kao da su prenesene sa platna holandskog slikara Petera Brueghela, toga staroga majstora i poznavaoca seljačkoga života.«⁷

Uz brojljovsku komponentu stavljamo još i animalističku, pribrajajući je Miškinim spisateljskim vrijednostima. Hrvatsko kiparstvo i slikarstvo diči se vrsnim umjetnicima animalistima; u književnosti, budi nam dopušteno, odlikovali bismo ovim epitetom Miškinu. Čitaocu, koji želi provjeriti njegove domašaje, preporučamo zapise: »Venka« (iz »Zvijezde...«) te »Naša stara kobila«, »Zdrijebe« i osobito potresne »Dvije smrti«. Porazno je, premda shvatljivo s biografskog stanovišta, da se najnjezniji razgovor na koji ćemo naići u Miškininoj prozi, vodi između seljaka Grge i bolesne kobile Ričke, koja mu na svoj nemušt, blaščetu svojstven način, zahvaljuje za brigu oko tinjajućeg života u njenom slabom tijelu. I kad Miškina piše: »On i ona bili su tako vezani da su zapravo značili jedan život«, to je jedna od onih surovih istina o seljačkom životu, nad kojom treba zastati u tekstu, ne preletjeti tek očima preko slova: u protivnom, promaći će nam osnovna točka gledišta za Miškinino književno stvaralaštvo.

U svojstvu popisivača za Školu narodnoga zdravlja, Miškina je obišao selo u kome je živio i okolicu, i tako

zavirio u kuće i duše svojih bližnjih. Negdje su ga primali mrgodno, negdje mu otvarali srca kao prijatelju, čovjeku čiji su blagost i razbor bili poznati nadaleko. Preostaju jad, nemoć i bijes. Preostaje ono »tvrdo, oporo, surovo«, uz rezigniranu tvrdnju Đuke Prelca da »nitko ne daje i ne može dati ono čega nema. Dok je bio živ otac, vikao je on na njega, tjerao ga na posao, prigovarao mu. Djedov otac, na djeda. – I djeca će to odnijeti u nasljedstvo.« Uplićući osobne detalje u priču (»odjurio s dvanaest godina života u staju, među marvu«) i vodeći sigurnom spisateljskom rukom radnju koja paralelno teče kao sukob sa ženom i Prelčev monolog, Miškina je ispisao svoju najdomljiviju kratku prozu, nagovijestivši njome (i) stvarne mogućnosti svoje darovitosti.

Vidio je sve, zapisivao – po svom običaju – odmah, još ranjiv od dojmova, ogorčen i očajan. Tako je nastala zbirčica reportaža »Krik sela«, treća i posljednja objelodanjena cjelina za Miškinina života. Svjestan težine zadatka, ali shvaćajući ga istodobno kao neodgodivu dužnost, Miškina će pod naslovom ŠTO SAM SVE VIDIO, objasniti genezu ovih tekstova:

»Ipak sam išao, s čvrstom vjerom i nadom, išao uvjeren da će mi uspjeti skinuti dio vela sa narodnog života i duše, da moj trud neće biti uzaludan, da će se naći ljudi koji će se osjetiti dužnikom narodnim i poraditi na tome da se štošta popravi. U kolikim kućama snuždio sam se od očaja. Vidim – došlo se do kraja. Sve golo, istrošeno i zaduženo. Ljudi zavađeni kao čopor gladnih pasa. Dapače ni preda mnom, tuđim čovjekom, nisu se mogli suzdržati. Tuže se na sve: Boga, vraga, gospodu, susjeda, brata, ženu, djecu. Psuju Boga što ih je stvorio a nije vodio računa kako će živjeti, vraga što ih muči, a druge pušta na miru. Gospodu što su ih upregla, okovala u lance, i sada niti im dadu živjeti niti puste umrijeti. Stariji na djecu što su ih zapustila, ne vode brigu o njihovim potrebama. Djeca na starije što su ih donijeli na svijet – a našto? Susjed susjeda, brat na brata što je živ i smeta mu. Pravo je rekao učitelj Ante: dok su jasle pune volovi mirno jedu, a kad ponestaje, rogovima se tuku. Ovdje, ne da ponestaje – negdje je prazno posvećeno.«

Nije li ovo gotovo žurnalistički obrazac, lekcija o objektivnom izvještavanju s lica mjesta? Uistinu, u okviru takvoga jezgrovitoga »izvještaja« naći će se istinite sudbine: sve ono što je Miškinu ojađivalo i peklo, tu je: praznovjerje, tupost, neosjetljivost na patnju bližnjega, problemi iseljavanja, bezobzirno otimanje seljačke muke, posvećavanje iskorištavanje (što bi se učienije nazvalo »ekonomski i tržišni odnosi«), rat kao trajno prokletstvo, koje razara domove, mete ljudske sudbine, puštoši na sve strane. . .

Uzimajući »Krik sela« kao ključ, Miškinin se prozni rad može kvalificirati prema motivima, te će tekstovi biti: socijalni, antimilitaristički, lirsko-refleksivni, programatski, itd. Ovom prigodom nismo razmatrali Miškinine političke i publicističke tekstove objavljene u tisku i zasebnim brošurama. Također nismo željeli određivati njegovo mjesto na hrvatskom književnom Parnasu. Nismo se služili ničijom ni jednom ustoličenom kritičarskom metodom. Kao najprikladniju varijantu izabrali smo čitanje srcem, kao što je Miškina i pisao.

Nadamo se da nismo pogriješili.

BILJEŠKE

1 Radi se o Kulundžićevom projektu Sabrana književna djela i monografija Miškina (izd. Ogranak Matice hrvatske Koprivnica 1968), od kojih potonja obiluje nelogičnostima, insinucijama, bukvalnim postavkama, krivim tumačenjima, proizvoljnostima, podmetanjima, diskvalifikacijama i drskim izobličavanjem. Ta je monografija toliko konfuzna, neutemeljena, bez smisla, kriterija i svrhe (ne korespondira niti s vremenom koje želi odraziti, niti s ovim kojemu je namijenjena) da dovodi u pitanje ne samo autorov ideološki i estetski rakurs, već i odgovornost (i kvalificiranost!) svih suradnika i sudionika u takvom projektu.

2 Miroslav Krleža, Eseji, knj. I, »Svjetlost«, Sarajevo, str. 200.

3 Zbornik hrvatskih seljaka, knjiga I, Zagreb 1938., str. 107.

4 Vidi: Miškina, Autobiografija iz 1935.

5 Svi citati Miškininih pjesama u ovom tekstu preuzeti su iz knjige Poezija (Mihovil Pavlek Miškina, Djela, sv. III, izd. Ogranak Matice Hrvatske Koprivnica, 1968.).

6 Prevođeci neke pjesme (za svoju osobnu uporabu) bili smo slobodni da stih »*Ich bin zu Hause zwischen Tag und Traum*« koje se R. M. Rilke objavio u svojim »Ranim pjesmama« (Die frühe Gedichte, 1902.) prevedemo sa »Ja prebivam međ javom i međ snom«. Ovi se stihovi u nas, inače, smatraju autorskom svojinom Laze Kostića (1814–1910).

7 Ladika je, zaključimo, ne samo sa dužnom pomnjom, već i zavidnim znanjem iščitavao Miškinine tekstove. Njegova brošura Mihovil Pavlek Miškina u izdanju Seljačke sloge, Zagreb, 1952. ostaje najinformativnijim kritičarskim radom o Miškini, koji traži svoj pandan i obavezuje na barem istovrsnu ozbiljnost pristupa.